

Het kunstwerk als ding en als voorstelling

Jacob Voorthuis

Het kunstobject is een ding dat ruimte inneemt en dat oud wordt, maar het is ook een representatie van iets. Als het een kunstwerk is dan vertegenwoordigt het iets. Dat is altijd zo, dat is namelijk inherent aan alles dat betekenis draagt, en alles waar wij een relatie van welke soort dan ook aangaan, draagt betekenis. Dus een kunstwerk kan zich daar niet aan onttrekken. Laat je niet van de wijs brengen: ieder kunstwerk vertegenwoordigt iets dat het zelf niet zondermeer is. Het is altijd meer, het is namelijk ons schepsel in betekenis.

Betekenis kun je je voorstellen als een netwerk waarin alles met alles verbonden wordt vanuit het standpunt van het waarnemend subject. Het is het netwerk waarbij het geofend subject zowel opgaat in zijn omgeving als mede waar het subject zich vormt ten aanzien van zijn omgeving. Dit is misschien moeilijk voor te stellen. Hij lost op in zijn omgeving in die zin dat het lichaam door middel van betekenis is in staat geteld wordt zich te onderhouden in zijn omgeving. Het lichaam vormt zich ten aanzien van zijn omgeving in die zin dat het lichaam een standpunt inneemt ten aanzien van zijn omgeving en daarmee zichzelf bepaald in relatie tot zijn omgeving. Als ik zeg dat ik niet van spuitjes houdt dan levert dat een interessant netwerk aan relevante relaties op. Ik word iemand die beschreven kan worden als zijnde iemand die niet van spuitjes houdt. Maar dat wordt pas interessant als daar betekenis aan wordt gehecht. Bijvoorbeeld als iemand mij spuitjes probeert voor te zetten. Dan komt dit aspect van mijn zijn, mijn standpunt ten aanzien van spuitjes, naar voren. Maar het kan ook naar voren komen bij iemand die een beslissing heeft gemaakt ten aanzien van mensen die geen spuitjes lust. “Mensen die geen spuitjes lusten zijn verwend”. Opeens ben ik niet alleen iemand die niet van spuitjes houdt maar ook een verwend iemand...” Dus in mijn activiteit dat geduid kan worden als het niet houden van spuitjes neem ik een relatie aan met spuitjes, maar vooral ook met mensen die iets met spuitjes hebben. De betekenis van mijn niet van spuitjes houden wasemt uit en besmet allerlei andere relaties.

Immanuel Kant noemde het ding zelf als ding, het *ding an sich*. Daar kunnen we, volgens hem, en ondanks de wat flauwe kritiek van latere filosofen zoals Nietzsche geloof ik dat hij daar een interessant gegeven had, niets over te weten komen. We kunnen het ding altijd en alleen in onze relatie ertoe kennen. Dat geldt ook voor het object zoals het door de wetenschap benaderd wordt. Wetenschappelijk onderzoek onderzoekt het ding van gene zijde. Maar het gaat dan nog altijd om het onderzoeken van het ding op basis van gedrag dat zich aan onze zintuigen kan manifesteren, met behulp van telescopen en microscopen wellicht, maar toch zit hetgeen wij kunnen bestuderen gevangen in de waarneembare omgeving. Om iets te objectief te kunnen onderzoeken moet het nog altijd deel uitmaken van onze omgeving en zich kunnen uitzonderen in onze aandacht.

Het *ding an sich* of het *prozes an sich* of het *bestand an sich* is niet kenbaar zonder een standpunt, een perspectief, zonder een relatie. Zelfs als vertegenwoordigt het zijn eigen materialiteit dan is dat nog altijd een daad van vertegenwoordiging. Zelfs al staat iets daar slechts te staan. Zodra een mens zijn aandacht op dat staan vestigt, dan staat het daar in relatie tot de mens die het in zijn aandacht heeft. En zelfs al staat het daar zonder de aandacht van de mens op te eisen, dan betekent dat alleen dat de mens in staat is het te negeren, tot rust te laten komen, dat het geen aandacht nodig heeft. Bij een portret van een koning is het representatieve element duidelijk. Dat wil zeggen kan makkelijk worden geduid. Maar met de werken van Donald Judd die vooral zichzelf voorstellen wordt dat moeilijker. Michel Foucault heeft een prachtig boekje geschreven over representatie in relatie tot René Magritte's *Ceci est pas une pipe*.¹

Waarom is kunst altijd een representatie waarom kan het niet zomaar een aanwezigheid zijn? Dat komt omdat betekenis altijd iets is dat in de relatie tussen het waarnemende lichaam en het uitgezonderde object ontstaat. Het

¹ Ralph Brodrück “Minimal Tectonics”, 2007, zijn bespreking van Rémy Zaugg, *Die List der Unschuld*, Basel, Kunstmuseum, Basel 2004; Michel Foucault. *This is Not a Pipe*, 1968

kunstobject is een aandachtsveld. Om te kunnen fungeren als kunst nodigt het uit een standpunt te formuleren. Zelfs als kunst zichzelf slechts te doel stelt een sfeer te scheppen, is die sfeer al deel van het betekenis aangaande lichaam. Het lichaam in zijn omgeving moet om zich te kunnen handhaven in zijn omgeving de betekenis van de uitgezonderde elementen van die omgeving toekennen. Dat is een kwestie van oefenen. In een geheel nieuwe omgeving werkt het lichaam hardt om te wennen aan die nieuwe omgeving, om haar te oefenen. Een sfeer is niet anders dan een configuratie aan gevoelens ten aanzien van de omgeving en de uitgezonderde elementen van die omgeving. Een een gevoel is een aanzet tot betekenis.

Dus het lichaam in zijn omgeving is bezig. Het onderscheid tussen bewustzijn en onderbewustzijn is een bureaucratisch onderscheid. Een poging om orde op zaken te stellen. Maar het onderscheid is allerm minst duidelijk. Wat wij intuïtie noemen is eigenlijk het fluisteren van de geoefende ervaring in relatie tot een wel of niet bekende situatie. Zoals Nietzsche al aangaf is het bewuste deel van ons ondergaan slechts een ondergeschikt deel aan het geheel van het proces, het samenvoudige proces dat wij ondergaan noemen.

We zijn in staat te wennen. Als we weten wat iets betekent ten aanzien van ons *mensen* dan kunnen we het laten rusten. Stel we zien een muur. Die muur betekent scheiding tussen ons en wat er achter zit. Als we weten of kunnen vermoeden wat er achter zit dan wordt de mate van onze nieuwsgierigheid daardoor bepaald. Als we weten dat een muur hard is als we er tegen aanlopen dan lopen we er langs en dan kan de betekenis van de hardheid van de muur rusten. Als we weten dat een muur kan vallen dan lopen we er vandaan. Dat is allemaal ervaring, dat voortkomt uit oefening en ons vermogen dingen te veralgemeniseren. Maar het betekent dus ook dat betekenis als een radarsysteem om ons heen werkt.

Die kunstenaars die betekenis ter discussie stellen, zoals Jasper Johns en zijn schietschijven, Amerikaanse vlaggen en lichaamsonderdelen, of Donald Judd met zijn ruimtelijke objecten, proberen een wellicht een nulpunt te bereiken, maar wat ze eigenlijk bereiken is iets heel anders, niet een nulpunt maar een ongedetermineerdheid, een onbepaaldheid. Ze stellen betekenis ter discussie door haar een kant van de formule te ontnemen: de bedoelde betekenis.